

mészetben a zöldet és a lilát ott, ahol nemrég csak barnát és szürkét illet látni. És ha nem látják, hajlandók elhinni, hogy van, hogy ott van. Megtanítottak az impresszionisták látni — szebben, szebbet, többet, gazdagabban.

Igaz, a nagy mesterek közül többen a szó szoros értelmében a szemük fényével fizettek érte. A hivatalos szalon zsűrije által visszautasított képeik ma viszont a Louvre, a washingtoni National Gallery birtokában vannak. A híres eponymos-képet („Impression, soleil levant“ — melyet különben annak idején egy román orvos, dr. De Bellio vett meg) ma körülbelül kétfélmillió dollárra becsülik. Ez több, mint amennyit valaha is megkeresett egész életében, együtt és összesen a kezdeményezők csoportja.

Ők sem mentesültek azonban az előfutárok sorsától. Egyesek kezén az impresszionizmus receptté vált, mellyel élni — és visszaélni lehet. „Azok a magvak, miknek elültetését láttam, iszonyatos módon megnövekedtek. Meghökkenek az ijedségtől. Sohasem éreztem nagyobb mértékben a formulák veszélyét, az iskolák száználmas hanyatlását, mint amikor a kezdeményezők feladatukat már elvégezték, és a mesterek búcsút vettek. Minden mozgalom sorsa, hogy kilüggözzék, hogy eljárásá és hazugságá szélesítsék... Nincs olyan igazság, legyen bármily helyénvaló és találó kezdetben — annyira, hogy az ember véréit áldozná érte —, ami később utánzás által ne válna veszélyes tévelygéssé, szétterjeszkedő burjánná, mit ki kell irtani. Felébredek és dadogok. Valóban ez az, amiért én verekedtem? Ezért a világos festőmóddért, ezekért a színfoltokért, ezekért a reflexekért, a fénynek ezért a megbontásáért? Istenem, vajon meg voltam hibbanva? Hisz ez mind csúnya és ellenszenves! Ó, a viták, a formulák, az iskolák hívsága“ — írja Zola 1896-ban, harminc évvel azután, hogy megírta Manet védelmét, ami miatt (1866-ban) a *L'Événement* című párizsi újság felmondott a fiatal műkritikusnak.

Megbuktak a műkritikusok, Manet és Pissarro kortársai, akiket ma mint az impresszionizmus kerékkötőit tartunk számon. Mint ahogy megbukott az a zenekritikus, aki a kortárs Bachot zavarosnak, zagyvának, érthetetlennek és értelmetlen újítónak találta. Az is, aki Mozartot eltanácsolta az operairástól; de — mint kritikus — az a különben nagy impresszionista művész is, aki a fiatal Renoirnak azt tanácsolta, maradjon csak meg a porcelánfestés mellett. A fiatalok azonban nem hallgattak a jótanácsra, sem Mozart, sem Renoir. *Judicium difficile*; nehéz az ítéletalkotás, olvastam valaha a kolozsvári Egyetemiek Háza nagytermének homlokfalán...

Százéves már az impresszionizmus, a friss, a fiatal, az egykor forradalmi művészet. Az érthetetlenek, a megtévelyedettek, a kigúnyoltak, a hajdani éhenkórászok *hivatalos* ünneplés tárgyává lettek.

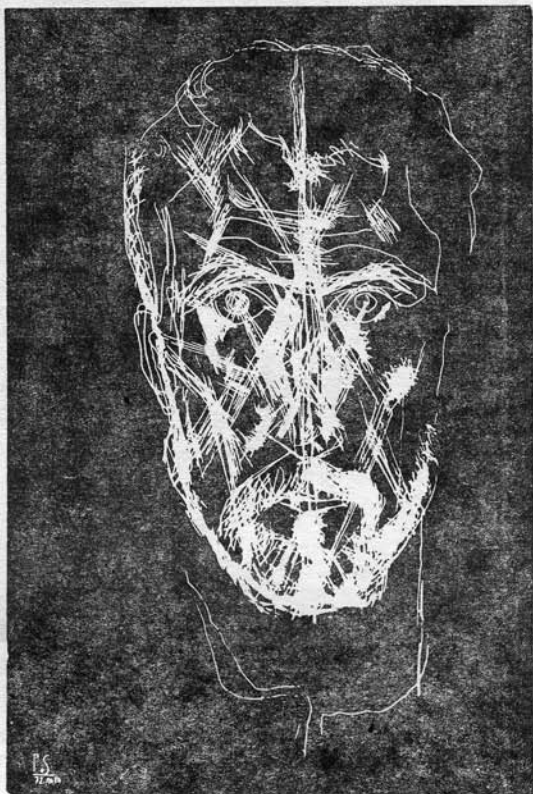
Klíó csendesen nevet.

Ditrői Ervin

Plugor Sándor rajzai

Különös emberi adottság a rajztudás. Emberré válásunk nemcsak munkával kezdődött, hanem a munkával egyidejűleg — rajzzal. Barlangfalak őrzik azokat a szimbolikus jelentésű rajzokat, melyeken emberösünk létélményét fogalmazta meg, s amelyekkel kettős utat tört: utat a képzőművészet történetének, utat az írásbeliségnek. Az egyetemes művészet valamennyi nagysága — lett légyen szobrász, festő vagy ötvösművész — mind kitűnően tudott rajzolni. Michelangelo vallja: „A rajzolás mindenfajta ábrázolás lelke és forrása, s minden tudomány gyökere. Aki olyan nagy eredményt ért el, hogy rajzolni tud, annak azt mondom, a legértékesebb kincs birtokába jutott.“ Ingres szerint: „A rajz a művészet becsületessége.“ Leonardo: „A rajzot nem elég tudománynak nevezni, hanem istenségnek, mert a teremtés minden látható művét újra tudja alkotni.“

Amikor ezeket az idézeteket albumjaimból ide írom, fénylő fényképpapíron Plugor Sándor finom hajszálvonalai lebegnek előttem; most kaptam meg postán a reprodukciókat, melyeknek eredetijét már régebről ismerem. S megvallom, azért éreztem szükségesnek az idézeteket előcítálni, hogy ezekkel is figyelmeztessék: a rajz, ha nem is több, de nemesebb dolog annál, amit mi ma átfogó néven grafikának szoktunk nevezni; s főként, hogy buzdítsak: figyeljük nagyon és érté-

Plüger Sándor: Önarckép

keljük az olyan művészt, aki *tud* rajzolni. Aki úgy tud már rajzolni, mint Plüger Sándor — az kincs birtokába jutott. Legyünk azon, hogy mindannyiunk javára gazdálkodjék vele.

Mindjárt tíz esztendeje, hogy először jártam műtermében, Brassóban, ahol a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola végzettjeként néhány évet töltött, grafikai szerkesztőként a helyi irodalmi lapnál. Vastag mappa rajzlapot vett elő, s ebben a mappában egy világ volt. Szűk világ, tág világ? Lehet, hogy szűk világ, mert mind szűkebb szülőföldjéről szölkáltak azok a rajzok, s a szülőföldnek is egy szűkebb szegletéről, Kőkösrről. Arról a földről, melynek lakói számára a csürkaputól az ekeszarváig terjedő szűkös életet szabta ki a sors évszázadokon át. E rajzok nem az ún. tanult falufia nosztalgikus emlékezései voltak. Mi sem áll távolabb kemény természetétől, mint az érzelmeskedés és olcsó lírizálás. Istenadta jókedéllyel, szinte gyermeki észjárással és éleslátással rajzolt életképek voltak; ceruzarajzok a gazdasági udvarban futkározó életerős malacokról, trágyadomb-tetön ágáló kakasokról, bávatag körmenetben vonuló libák fabulás társaságáról. Harsányan vallottak a pályakezdő művész lelki egészségéről. No és helyes tájékozódó képességéről, arról a hitéről, hogy ott kell megvetnie a lábát a világban, ahol otthon van. Csak az otthon és a közösségi kötelék adhat emberi-erkölcsi biztonságerzetet és számára fölfogható jeleket művészi jelentéseihez. A legnagyobb élményt akkor kőkösi öregember-portréi jelentették számomra. Karakteres rajzai, közöttük az édesanyjáról és édesapjáról készült munkák és más, ugyancsak modell után, emlékezetbe vésődött modellek után készült grafikai följegyzései. Ezek már sejtették: ez a kőkösi világ nem annyira szűk, hogy ne mutná fel sok lényeges vonását az emberi természetnek és sorsnak. Egy idős földműves megtöretett arca elég tanulmányanyagot kínál a művésznek, hogy egyetemes érvényű emberi és művészi igazságot vonjon le belőle. Az öregség egyébként azóta, brassói éveit óta is visszatérő témája. Szűrös tekintetével hamar kifürkészi az embert, s különös érzékenységgel sejteti meg az arc mögött a lélek hegycsuszamlását. Tanúja voltam, amikor egyik, vele egyvívású barátjának elkészítette a portréját.

Plugor Sándor: Versillusztráció

Az elkészült rajzról szomorú tekintetű, dosztojevszkijánus öregember tekintett vissza a fiatal modellre. A rajz őszintesége már-már kegyetlen volt. Önmagával szemben sem volt kíméletlenebb, amikor önarcképét készítette el.

Brassóból átköltözött Kököshöz kőhajításnnyira, Sepsiszentgyörgyre. S valahányszor arra vetődtem, mindig láthattam valami újat és izgalmasat „Pösö” műtermében (P.S.-sel szignál, és barátai nem a keresztnevén, hanem a fonetikusán ejtett szignóval szólítják). Konokul elszánta magát a munkára, neki sosem elég anyyi, amennyi már van a rajzlapon: s ezt a kergetett-gyűjtögetett művészi többletet mind kevesebb vonallal, a vonalrajz mind lényegre-figyelőbb, ökonomikusabb szerkesztésével éri el. Grafikusai fejlődésének is tulajdonképpen az az alapdilemmája, ami az egész rajztörténetnek mindig dilemmája volt: elválhat-e a rajz a mesétől, s mint önálló ág megéle a művészet fáján? Önálló művészeti ággként a reneszánsz óta tartják számon a rajzművészetet. Az azóta eltelt századok során azonban a rajz többnyire alárendelt viszonyban volt a mesével szemben; például az első könyvek, a kódexek rajzolt iniciáléi is tulajdonképpen utalások a műben foglalt történetre, példázatra. De kezdettől fogva küzdött a rajz, hogy szabaduljon illusztratív alárendeltségétől.

Plugor a rajzművészet mindkét csábításának enged.

Egyrészt, tudatos szolgálatként, vállalja a rajz illusztratív szerepét. Egyik legjobb, legszellemebb könyvillusztrátorunk, akinek képességeit a lapoknak és kiadóknak nagyobb mértékben kellene hasznosítaniuk. Tudatosságára igen jellemző, hogy milyen mesék, példázatok szerzői mellé társul. Farkas Árpád, Kányádi Sándor, Szilágyi Domokos költészetéhez készült illusztrációi együtt lélegeznek új líránk szép új hajtsaival. A román népballadáknak Kiss Jenő fordításában megjelent négy kötetéhez — mely munka könyvkiadásunk történetében az egyik leg-rangosabb hittétel a barátság és kölcsönös megismerés mellett — Plugor Sándor készítette a színvonalas illusztrációs anyagot. Egyébként a négy kötet közül az egyik — a *Novákékról szól az ének* (1969) — országos díjban részesült. S megemlíthetnénk még, illetve melegen ajánlhatnánk Petőfi-illusztrációit — a legközelebbi Petőfi-kiadáshoz.

Rajzait az utóbbi években sorozatokba állítja össze. Ezek közül a *Lóvilág* című és még inkább az Illyés Gyula-sorozat darabjai vallanak arról, hogy a rajzművész autonóm egyéniség, a mese, az irodalom csak aprópó számára. Egy rajz is, akár csak egy festmény vagy egy szobor, annyit ér, amennyit önmagában

kifejez. A rajz: jelentés önmagában. Fénylő fényképpapíron a rézkarc finom vonalai lebegnek előttem, s magyarázom magamnak P.S. jelentéseit. Lovak trap-polnak végig az életem a csikókortól a térdreerogyásig, s az ember legkezesebb és leghasznosabb háziállatának sorsdrámája végtelenül emberi. Az egyik képen mintha sárkányt eregetnének, alant pókhas és vigyor, s fönn, a madzag végén, de a Nap közelében egy régvolt költő lebeg. Amott az a térdeplő öregember, Jób, aki égre emelt tekintettel könyörög, de P.S. szépapja is lehet, aki hasonlóképpen sóvárogthatott szárazság idején, a kőkösi határban, ugyanakkor lehet... A jelentés tartalma gazdag. A szemiotikai kutatás kiderítette, hogy barlanglakó ősrünk egy-egy rajzának jelentése nagyon kiterjedt volt, egyazon jelrajz például jelenthetett istent, napot, szerencsés vadászatot, vagy jelenthette az emberfaj által mindig áhított boldogulást. Vajon a modern grafika művelőjét nem ugyanilyen vágy kísérti, hogy ugyanilyen átfogó jelentést sűrítsen tenyérnyi rajzába, amikor a köz-megértés oly keresett cikk a világban?

Néhány adat még Plugor közönségkapcsolatáról: 1964 óta minden Brassó, illetve Kovászna megyei kiállításon részt vett. 1969-ben kiállított a fővárosi Dales-teremben a brassói és szebeni képzőművészek közös tárlatán. Ugyancsak 1969-ben, majd 1973-ban részt vett az országos grafikai tárlaton, Bukarestben. 1973-ban az országos metszkiállításon is jelen volt Kolozsváron. Az RSZK Nemzeti Múzeuma által, a XI. pártkongresszus tiszteletére megrendezett első román rajzművészeti kiállításra négy tusrajzát vették be. Külföldön szerepelt a szabadkai (1971), hajduböszörményi, tokaji és debreceni (1972) nemzetközi csoportkiállításokon. Egyéni kiállítása volt Kolozsvárt (1964, 1972, 1974), Csíkszeredán (1965, 1972), Sepsiszentgyörgyön (1966, 1970, 1973), Bukarestben (1970), Kézdivásárhelyen (1973) és Székelyudvarhelyen (1973).

Bölöni Sándor

Agrártáj az Aranyos mentén

Gyermekkorom Tordáján még csak két kémény ontotta a cementport a városra. A Sósban, a Mézesmálban, a Szent-Jánosban, a Bagolyban, a Martalján, a Kis- és Nagytűnderben, a Csillagmálban, a Csorgónál s más dülölkön vidám szüretrek voltak. Szombatoként, a hetivásáron a kofapecsenye inycsiklandó illata szállt, s vásáriáért illet a mézeskalácsosok sátrainál is megállni; az Aranyos mentén Abrudbánya felé kigyózó országút száraz időben porfellegbe burkolta a járműveket; Torockón még elédegt a vasművesség, s ünnepeken kigyönyörködhetette magát az ember a pompás viseletben; míves napokon a Kengürthről (Székelykő) a meredek oldal teraszain a tenyérnyi termőréteggel küszködő bivalyos fogatokra esett a tekintet.

Ma a cementgyár nyolc kéményének füstje jelzi a táj iparosodását; Torockón már televíziós felvételhez is nehéz összeszedni egy jegyespárra s az örömszülőkre való népviseletet; a vasművességről már csak remekbe szabott kilincsek, ajtó- és ablakrácsok mesélnek. A Tordát Abrudbányával összekötő keskenyvá-gányú vasúton dízelek vontatják a játékvonatszerű szerelvényt. Az aszfaltos úton por nélkül lehet eljutni a havason át a Fekete-Kőrösig.

A vallásszabadságot — ismeretes — a világon először Tordán hirdetik ki, s ezzel humanizmusból és megértésből leckét adnak Európának; a bogáti és a felvinci földtulajdon és földhasználat jogszabályai olyan felvilágosult szellemről tanúskodnak, amely csak afféle közösségben jöhetett létre, amely a jobbágység béklyóitól mentes volt. És talán ez az egyik fő oka annak, hogy 700 éves fennállása alatt Aranyosszék földművelése mindig előtte járt a környező vidékekének.

„A hármas terület mindegyik egységének megvan a maga jellemző foglalkozása; Aranyosszék népét a földművelés, Toroczkóé a vasbányászat, Tordáé a sóbányászat és az ipar jellemzi“ — írja Jankó János 1893-ban megjelent, *Torda, Aranyosszék, Toroczkó magyar (székely) népe* című könyvében.

De a következő oldalon már ezt a megállapítást olvassuk: „Toroczkó egyre apadó lakosságának ma már főfoglalkozása a földművelés; határának egy része kopár, terjedelme kicsiny, s ezt a keveset kell kihasználnia.“